

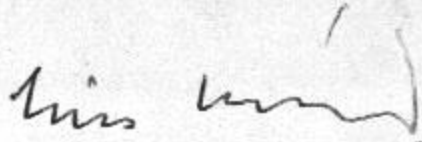
A temetők helyzete a településrendszerben,

a temetkezés módja a népesség szokás - rendszerében

K I S B A J O M

községben

Összeállította:

Kiss József

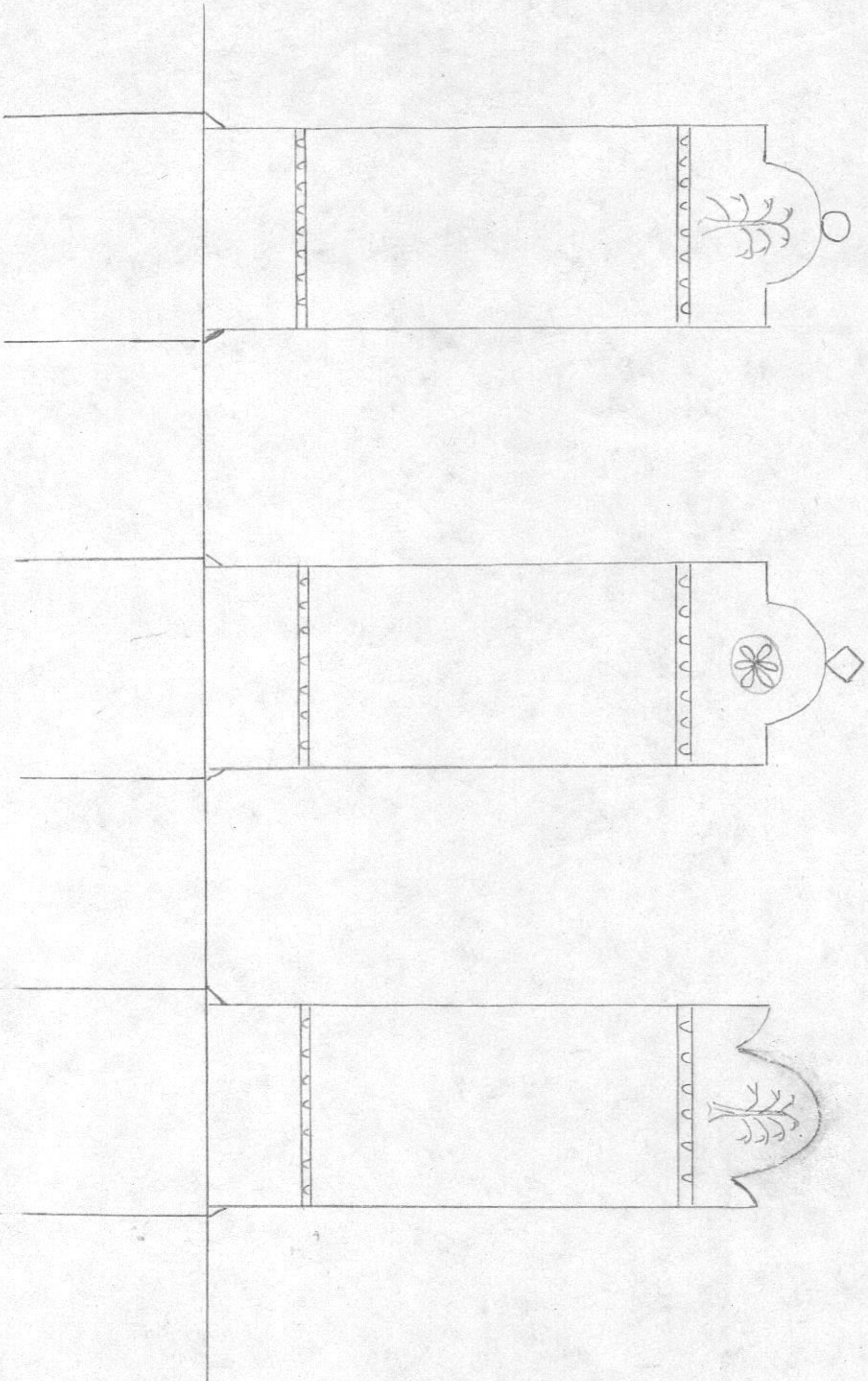
ny.ált.isk.igazgató.

P É C S

Szamuely Tibor u. 1/b. I.6.

7633

Tejla Kipussok - ref. - Kishajonkan

A temetők helyzete a településrendszerben, a temetkezés
módja a népesség szokás - rendszerében

K i s b a j o m

Nagyatádi járás, Somogy megye

1. Kisbajomban jelenleg 2 / kettő / temető van. Ismerünk egy harmadikat is, melyet úgy neveznek, hogy Ótemető.
2. Kisbajom - különösen a múlt században - majdnem teljes egészében református vallású lakosságú volt. Alig egy-két család, főleg a pásztorok és néhány iparos volt római katolikus vallású. Így az Ótemető kimondottan református jellegű volt a református egyház tulajdonában. Helye a község nyugati része, a korábban Tizennyolcnapos utcának - szegény emberek laktak benne zsuppos, kis ablakos házakban - nevezettel szemben. Ezt a temetőt ma teljes egészében akácok borítja. Egyetlen sírt még ma is gondoznak, Kacsóh Lajos ref. lelkész, a Dunántúli Református Egyházkerület főjegyzője, püspökhelyettes, kinek márvány síremléke még ma is áll, aki 1877 január 10-én hunyt el. Kutatásaim eredményeként állítom, hogy Kacsóh Pongrác zeneszerző nagyapja volt.

A másik temető a község délnyugati részén van, néhány éve használaton kívül. Ebbe a temetőbe kezdetben külön temetkeztek a reformátusok s keleti részébe^{re} más vallásúak. Ez a temető községi tulajdonban volt s jelenleg is van. Azonban idővel a külön temetkezést elhagyták, akkor már úgy temetkeztek, ahogyan a halálozás történt. Ebben a temetőben elég sok a jómóduak által készített, állítottatott márvány sírkő és a sírt körülvevő díszes vaskerítés. Ez a temető nem volt bekerítve, hanem földhányás volt körülötte / sánc / s orgonabokrokkal körül ültetve.

Amikor ez a temető betelt, akkor a községtől északnyugatra új temetkezési helyet jelöltek ki - 1965 körül - s itt már ravatalozót is építettek. Ez a temető dróthálóval van ~~betekertve~~ bekerítve.

3. A községben nem tudnak arról, hogy temető lett volna is valamikor a templom körül.
4. A jelenlegi temető kissé magasabb helyen van, mint a korábbiak voltak. Ez néhány méter szintkülönbséget jelent a korábbiakhoz képest. Legalacsonyabb helyen a másadszor említett van, bár annak idején mint kántortanító, nagyon sok temetésen ott voltam, de a legnedvesebb esztendőben sem tapasztaltam, hogy a megásott sírban valaha is víz lett volna. A talaj ugyanis eléggé homokos. A sírok a korábbi temetőkben csakugy, mint a jelenlegiben, kelet-nyugat tájolásúak.
5. A temetkezés rendje:

A halott bucsuztatása a háznál történt, míg korábban - a múlt században, de még e század elején is - a háznál csak énekeltek az iskolás gyermekek a kántor vezetésével és az ott megjelent gyászolók és a halottat kikísérő lakosság. Aztán a koporsót kocsira tették s a templomhoz vitték. Ott az ugynevezett "cintériumba" tették a koporsót és a pap a templomban "prédikálta" el a halottat s bucsuztatta el a hozzátartozóktól.

A halott a tiszta vagy az "első" szobában feküdt az ugynevezett "hidegágyon", melyre már felöltöztetve tették, vagy ahogyan emlegették, "kinyújtóztatták." De ott volt a megvásárolt koporsó is, melybe a halottas lepedőn fekvő halottat, a lepedő négy sarkát fogva, temetés előtt belehelyezték. A szobában külön ravatal nem volt, a koporsót két hokedlire vagy székre tették, míg a fedélét a falnak támasztották a szoba sarkában.

A virrasztásra meghívták a rokonokat, komákat, szomszédokat. De néhányan - főleg asszonyok - hívás nélkül is elmentek a "vérasztóba." Ott halottas könyvből énekeltek, vagy zsoltárokat, mint a XC. zsoltár, Te benned biztunk eleitől fogva, a XXIII. zsoltás, Az Ur énnékem őriző pásztorom. Ezenkívül néhány olyan éneket, amit nagypénte-

ken és husvétkor szoktak énekelni.

Hogy a virrasztás hány éjjelen át történt, attól függött, hogy mikor történt a haláleset s a halottkém jelentése alapján mikorra engedélyezték a temetést. Ezt az is befolyásolta, hogy hol laktak az elhunyt rokonai s ha távolabb, mikorra tudták őket - legtöbbször valamelyik rokon által - személyesen értesíteni s mikorra tudtak azok megjönni a temetésre. Így aztán előfordult, hogy két éjszakán történt a virrasztás, de minden esetben éjjelig s akkor hazamantek, vagy ahogy emlegették, " elszéledtek a vérasztók. " Nyáron, a nagy melegben arra törekedtek, hogy minél előbb meglegyen a temetés. Amíg a halott bent volt a szobában, addig az ablakok zárva voltak. Azonban amikor a halottat kivitték temetni, azonnal kinyitogatták az összes ablakot és az ajtót is.

- a. Csak a fiatalokat - akár legény vagy lány volt az elhalt - vitték Szent-Mihály lován. A leányt is legények vitték s utközben többször cserélték, nehogy nehéz legyen. Ilyenkor a kocsit közepén mentek, a hozzátartozók utánuk, míg a távolabbi rokonság és a " kiki^sérők " a járdán. A koporsót nem vivő legények a koporsó mellett mentek sötét, lehetőleg fekete ruhában, míg a leányok fehérbe öltözve. Ha legény volt a halott, vőlegényi bokrétát tűztek a ruhájára, ha pedig leány, akkor menyasszonyi koszorút tettek a fejére. Ha iskolás koru gyermek volt a halott és nem kellett neki nagy koporsó, akkor annak kétfelől erős fogantyút tettek a koporsóra és ketten a fogantyúnál fogva vitték. Fiataloknak a koporsóját fehér színre festették be. Ugyanigy voltak a kisgyermekké is, akik még nem voltak iskolás koruak. Ha csecsemő halt meg, vagy egészen piciny gyermek, annak a koporsóját valamelyik keresztanyja, gyakran váltották is egymás menetközben, fejen, mint a vékát szökták, vitték ki a temetőbe.
- b. A szegényebbeket parasztkocsin vitték. Arra tették fel a koporsót, a koporsó mellé a fejfát, a koporsóra pedig a koszorukat. Amelyik koszoru nem fért fel a kocsira, azokat kézbevéve vitték a rokonok. A koszorukat leginkább otthon kötötték s csak a jobbmóduak vettek ké-

szen mülevélből és müvirágból csinálva a koporsósnál. Fiatalabbnak lehetőleg fehér vagy halványsárga virágot, idősebbnek lilát, öregebbnek feketét. Még a szalagot is úgy választották meg, hogy ²öregé fekete, a fiatalé fehér, a közepkorúé pedig lila színű legyen. Általában papirból volt az arasznyi széles szalag, arany vagy ezüst színű felirattal, de a gazdagabbak selyem szalagot vettek a koszorura. A szalgra mindenkor feliratták, hogy melyik család vette. Mert a temetés utáni napon a halott hozzátartozója - leánya, menyé, anyja, testvére - kiment a temetőbe, hogy " egy kicsit kiréjja magát hozzátartozója utáni bánatában " és " mögigazgassa a siron a koszorukat." Valódi célja ¹alátogatásnak az volt, hogy alaposan szemügyre vegyék, hogy melyik család milyen koszorut vett és tett a sirra. Ezt jól megjegyezték, mert ugy illett, hogy esetleges halálozás esetén legalább olyant kellett visszavinni. Otthon aztán meg is beszélte a család, hogy ki milyen koszorut vitt a halottra.

c. Halottas vagy gyász kocsin - Szabásról vagy Lábodról hozák magán koporsóstól - csak a jobbmóduakat vitték ki, mert a gyász kocsinak bérleti díja volt. Általában a koporsót, szemfedelet és koszorukat árusítóknak gyász kocsijuk is volt, valamint egyéb kellékek is, mint a házaajtájára felakasztható fekete drapéria ezüst színű szegéllyel, rajta a kehely és valamilyen bibliai felirat.

Korábban a temetőben nem volt ravatalozó, csak az ugynevezett " hullaház. " Oda vitték ki az öngyilkosokat vagy esetleg meggyilkoltakat a azokat addig ott tartották, amíg a boncolás meg nem történt és a hatóság nem engedélyezte az eltemetést.

Kisbajomban az új temető megnyitása utáni években építettek megfelelő ravatalozót. Ma már ha valaki meghal, oda kiviszik, ott ravatalozzák fel s onnan is van a temetés. Amikor az új ravatalozó elkészült, erős ellenállás volt, hogy mindjárt kivigyék a halottat és nem engedték a háztól való temetést. Elég sok vitája volt a községi vezetésnek, míg ma már megszokták és nincs ellenkezés.

Kisbajomban korábban - Molnár János - volt a koporsós, de ez még a

második világháboru előtti években.

A temetés idejét úgy határozták meg, hogy a rokonok, főleg a vidékiek megérkezessenek. Ha délelőtt volt a temetés, általában 11 óra tájban, délután pedig téli hónapokban 2 órakor, nyáron 3 órakor. Vasárnap délelőtt soha nem temettek. Ha délután - vasárnap volt a temetés 2 óra tájban volt. Ilyenkor istentisztelet alkalmával a pap a szószék-ről kihirdette, hogy a délutáni istentisztelet elmarad, mivel X.Y-nak lesz a temetése.

6. Kisbajomban a sírok hossza 220 cm, szélessége pedig 120-140 cm volt. Néha még ennél is szélesebb a felső része, mert a temető földje homokos volt, ezért ferdén / srégen / kellett lefelé ásni, nehogy beomolják. Így a sír felső része szélesebb, az alja, ahová a koporsót elhelyezték, keskenyebb volt.
7. Kisbajomban nem volt mód arra, hogy a régi temetőben magasabb helyre temessék el a halottat. Nem emlékszem, hogy a megásott sírban valamikor is lett volna víz.
8. Egyes családok gondoltak arra, hogy a közeli hozzátartozók - férj, feleség, gyermek, szülők - egymás mellett legyenek eltemetve. Ezek a " helet " megváltották, azaz külön fizettek érte az egyháznak s akkor nem volt szabad másnak a " megváltott hel " - re temetkezni. Kisbajomban a nem most használt temetőben alig egy-két családi sírbolt van. De azt megtették, hogy a kiásott sír oldalát kivájták, téglával kiboltozták s így a boltozat alá helyezték el a koporsót.
9. Azzal nem törődtek, hogy szegényebbek és gazdagabbak egymás mellé temetkezzenek. Azt, hogy vagyonosabbak, azzal mutatták ki, hogy vaske-ritést csináltattak a sír körül, melybe valami díszfát, bokrot ültettek, később pedig márványkövet állítottak.
10. Korábban az öngyilkosokat a temető szélére temették el. Ugyancsak azokat is oda, akik esetleg megfagytak, vízbefultak és nem falubeli-el voltak.
11. Temetőn kívüli temetkezésről nem hallottam. Néhány halottat a másadik világháboru ideje alatt - a község frontvonalba esett s kiüri-

téskor otthon maradt civil halottat, akit az akna vágott agyon, házanak a telkén temették el. Ezeket később " felvették " s kivitték a temetőbe. De akad olyan is, aki a mai napig is portáján van eltemetve. Ugyszintén van néhány katonasír - magyar és német a faluban és a határban. Ezek közül néhány sír már el is pusztult, nem gondozta senki és nem jelöli semmi a helyüket, mint a háború után 10-15 esztendeig. De a faluban a templomtól délre van a szovjet hősi temető, ahol egyes sírokban és nagy, közös sírban vannak az elesett szovjet katonák eltemetve. Ezeket először a templom körül temették el s csak 1945 tavaszán és nyarán szedték őket fel és temették közös sírba. Ez a temető be van kerítve, virágositva van és obeliszket emeltek a sír közepére. A tiszték nevei márványlapokra vannak felvéve. Van olyan, kinek hozzátartozója már több ízben is eljött és ilyen alkalomkor egy-egy hónapot itt tölt a községben s naponta friss virágot visz elesett férje sírjára. A falu északi részén van a bolgár temető, ahol elesett és összeszedett bolgár katonákat temették el. Ez is be van kerítve, rendszeresen gondozva, virágositva s ugyancsak egy obeliszket van a sír közepén elhelyezve. Nagyon sok bolgár küldöttség látogatta meg már ezt a temetőt is.

12. A régi temetőben a gyermekeket külön parcellába temették. Elég sok kisebb-nagyobb fejfa jelezte, hogy régebben, különösen az első világháború előtt milyen nagy volt a csecsemőhalandóság, de még az iskoláskoruk között is, sőt a felnőtté válás előtt is sok bejegyzés található akár az egyházi, akár az állami halotti anyakönyvekben. Olyan, hogy gyermektemető, külön nem volt. A gyermekhalottaknál nem tettek különbséget, hogy esetleg valóságfelekezett szerint temették volna el őket.
13. Nem temettek egy sírgödörbe több halottat, legfeljebb akkor, ha valami szerencsétlenség folytán haltak el egyidőben. De egymásmellé, főleg házastársakat, igen. Ugyancsak piciny gyermeket is anyja mellé, ha az netán szülés alkalmával meghalt. Ilyenkor a kisgyermek koporsóját anyja mellé tették úgy, hogy a sír oldalát kissé kivájták s a kis koporsót abba tették bele. De az is szokásban volt, hogy a csecsemő koporsóját anyja lábához, keresztbe téve helyezték el a sírban. Az a-

zonban eléggé gyakori volt, hogyha férj és feleség hamar haltak el egymás után, akkor úgy ásták meg a sirt, hogy az előbb elhalt koporsóját lehetett látni s a később elhalt koporsója érintette a korábban elhaltét lent a sírgödörben.

14. Egymás fölé temetés - sírgödörben - nem volt szokásban. Ez csak akkor, ha ugynevezett " kriptát " csináltattak s az akkora volt, hogy nem fértek a halottak koporsói egymás mellé, akkor erős vasgerendára helyezték a koporsót, tették az előbb elhalt fölé.
15. A sírgödört általában a komák, vagy idősebbeknél a " körösztgyerökök " szokták megásni. Ezeket valamelyik közeli hozzátartozó hívta meg. Ha a temetés délelőtt volt, akkor már előző nap, ha pedig délutánra esett abban az esetben a kora délelőtti órákban. Annyian szoktak lenni, w hogy időben el tudják készíteni. A sirásás közben ittak, vittek ki nekik bort a halottas háztól, s gyakorta emlegették az elhunyt jó tulajdonságait, nemegyszer mondva, hogy " az Isten nyugosztalja szögényt. " De ha az elhaltnak nem voltak komái, hozzátartozói, keresztfiai, akkor a szomszédok és a jó barátok ásták meg a sirt. Mindegy 10-15 esztendeje azonban már legtöbb halálozás alkalmával fogadott sirásókkal ásatják meg, mondogatván, hogy azoknak nem kell külön " készíteni ", ennivalóval traktálni őket. Ezek a fogadott sirásók a sirásási díjon kívül kapnak egy-két dl pálinkát s egy üveg bort, míg a komák és a keresztfiai már sirásás előtt is ettek, meg a toron is ott voltak a halottasháznál.
16. Azt tartották, hogy a sir olyan mély legyen, mely szerint egy közepes nagyságu ember nem látszik ki belőle. Így kb. 170 cm mélységűre ásták ki.
17. A szólás - mondás is úgy járta, hogyha valakinek nem volt birtoka - földje -, akkor azt mondta: neki a temetőben van egy öl hosszú és fél öl széles földje. Ez az övé, ezt tőle senki el nem veheti. Így tehát olyan 2 m hosszú és 1,2 méter szélesre ásták ki w a sírokat. Már említettem, hogy a régi temető homokos volt, így a szélessége fent nagyobb volt, mint az allján. De azt is szokták mondani, hogy

három lépés hosszú, másfél lépés széles a sir. / Egy lépést 70-75 cm-nek számítottak. /

18. Mellékgödörös sirba csak piciny gyermekeket szülők mellé, esetleg feleséget. Másokat mellékgödörbe nem temettek.
19. Kisbajomban nem tettek különbséget, ha férfi vagy nő halt meg, hogy hová és miként temessék el. Általában egymásután, a halálozás sorrendjében temetkeztek. Abban az esetben volt ez másként, ha volt már előre megváltott sirhely hozzátartozók mellett.
20. A gyermeket, ha volt rá mód, szülők mellé, a csecsemőt - ha anyja is meghalt, amellé, ha a szülők éltek, külön helyre temették el. Arról nem tudok, hogy a nagyszülökhöz temették volna.
21. A mostani temető előtti fel volt árkolva - " főböntőve' ", s belül orgonabokrokat - szelöncét - ültettek. De a déli részén fagyal bokrok voltak.

A jelenlegi temető már oszlopokon drótfonattal van bekerítve.

A régi temetőbe már annyian temetkeztek, hogy a bejárat előtt vetették le a kocsiról a koporsót s úgy vitték a sírok között két erős rudon, mert kocsi már nem tudott bemenni.

A jelenlegi temetőnek vaskapuja van s rendes ut vezet a ravatalozóig.

22. Kisbajomban gyümölcsfa nem volt a temetőben. De volt néhány fenyőfa, szomorufűzfa, gledicsia /jézuskenyérfa /. Ezenkívül többféle bokor, így orgona, fagyal, tuja - ezt cidrusfának is nevezték - , a már nem használt részen magról kelt akác, ami az utóbbi időben nagyon elszaporodott s már nem tudták teljesen kiirtani.
23. A sírokra árvácskát, violát, törpe őszi rózsát ültettek. De többen az ugynevezett porcsint, mely a sirt teljesen befutotta s elborította. Ez szerette a homokos talajt, nem volt vizigényes. Gyakorta lehetett látni a fehér színű, ugynevezett fátyol virágot is. Egy-két helyen futó, ugynevezett baba-rózsát is lehetett találni fehér és rózsaszinben. Aki sirkövet is állíttatott, annak a talpazatán vagy a mellette lévő virágtartóban volt a " kövi rózsza ", mely szá-

razság idején is hosszasan megmaradt vastag, pikkelyes leveleivel. Ennek a levelét szokták fülfájás esetén összetörni, levét runán át kicsavarni és a fülbe csepegtetni azzal, hogy ez a fülfájást megszünteti és a beteg fület meggyógyítja.

24. Kisbajomban a régi temetőben sem kereszt, - nagyobb méretű fából vagy kőből - nem volt.
25. Mellékelve fejfarajzok
26. A fejfát különösebben nem nevezték, minthogy gyakran lehetett hallani így, hogy "fejfa." Egy-két alkalommal hallottam, hogy "sirfa", de úgy is, - ezt ugyan nem reformátusoktól -, hogy "sirköröszt," "sirkörösztfa." Ha elhalt kisgyermeknek nem készítettek fejfát, akkor úgy emlegették, hogy " táblát " tettek a fejéhez.
27. A fejfának van eleje, ezen van a csipkézés, gomb vagy " csücsök, " melyet úgy fűrészelték ki. A földhen lévő része vagy annak kiálló kisebb része a fejfa " tüje " / töve /, melyet nem faragtak meg, hogy ne korhadjon / rohadjon / meg hamar. Ezt gyakran kátrányba mártották, illetve kátránnyal mázolták be.
- 28-29. A fejfáknál a férfiakénál és a nőkénél nem volt különbség nagyságban. Férfiakéra felül gombot vágtak ki, míg a nőkén oldalt " csücsök " volt. A gyermekeké kisebb, alacsonyabb volt, csak /vagy / táblát készítettek. De úgy, hogy a felső részére 4-5 cm-es lécet szegeztek, hogy a felírást - legalább is egy idejig - védje az esőtől, nehogy azt " időnap előtt " lemossa.
30. A fejfákat külön festékekkel nem festették be. Korábban natur színben hagyták. Később azonban valami lakkfélével - szintelen - vonták be. Ez bizonyos védelmet is nyújtott s hosszabb ideig el lehetett olvasni a felírást. Volt olyan, aki évente, miután gyökérkefével lekeféltte a fejfát, lakkal átmázolta, hogy fényes legyen s tovább tartson.
31. A fejfán nem jelölték a halál módját. Pl. hosszantartó betegség, hirtelen halál, öngyilkosság vagy gyilkosság, esetleg egyéb szerencsétlenség, pl. fáról való leesés, vizbefulladás.
32. A fejfán diszítésül megtalálhatók a körzővel / cirklivel / felrajzolt

csillag vagy szomorufüz. Ezek mindenkor a fejfa felső részén voltak. A csillagot körbe foglalták. Ezenkívül a fejfa szélén és allján gömbölyített vésővel faragták a 25. alatti vázlatos rajz szerinti díszítést.

- 33-34. A politurozás a fejfe elkészülte után került rá, gyakran két-három rétegben is, hogy az tovább tartson. Gyorsan száradó politurt, lakkot használtak, melyet boltban vásároltak.
35. A díszítést mindenkor a homlokrészre karcolták, illetve vésték fel a felirat fölé. Nem nagy változatosságokat lehetett találni a fejfákra vésett díszítésekben. Ezenkívül inkább egyszerűek, mint változatos, gazdagabb mintákat vésték volna fel.
36. Általában néhány forma volt az uralkodó. Más, nem megszokottat, nem lehetett találni. Ugy tűnik, hogy idegen, illetve máshonnan hozott mintát nem alkalmaztak, nem készítettek máshol használatos fejfa típusokat, formákat.
37. -----
38. A fejfa anyagául kiszáradt tölgy vagy akácfa^{át} használtak. Erdőirtások alkalmával már kiválasztották a fejfának való fát, amelyik görcsmentes volt, hogy jól ki lehessen dolgozni és a betüket rávésni. Arra is ügyeltek, hogy a vastag fákat úgy hasítsák el, hogy a "szála" szépen hosszában legyen. Az így kiválasztott fát a félszerbetették, hogy ott alaposan kiszáradjon. De nem egy helyen a pajta oldalára volt drótra felakasztva vagy a padlásra feltéve. Néha éveken, sőt 10-15 évig is szárították a fát, míg abból egyszer fejfát faragtak s a betüket rávésték. A fejfákat úgy készítették, hogy az kb. 150 cm-re kiálljon a földből, tehát teljes nagyságban legyen legalább 220 cm nagyságu. Vastagsága 5-7 cm-nyi, míg szélessége / lapja / 25-30 cm között változott. Ha az allja elkorhadt, a fejfát akkor sem dobták el, hanem lejjebb ásták. Így néha már csak az eredeti nagyságának fele volt meg. Azt tartották, hogy a fejfát eldobni nem szabad, sem eltűzelní, mert aki a fejfát eldobja, arra baj vagy betegség száll, aki pedig a fejfát elégeti, az a tulvilágon sokat szenved a tűzben. / Ez már a pokol-

lal és a purgatóriummal kapcsolatos./

39. Általában az alábbi szövegű és formájú sírfeliratokat lehetett találni. Ugy írom, ahogy azok olvashatók voltak. Nem változtattam meg a helyesírási és betűalakítási formákat, sőt az elválasztásokat sem.

Ugyancsak használtak rövidítéseket is. Ezek értelmezését is jelzem.
Itt nyugszik Istenben boldogult KOVÁCS JÁNOS, Szül. 1867. Ápril 9
Megh. 1922 Juli 5. BÉKE PÓRAIRA

ITT NYUGSZIK öz. PAP JÓSEFNE VARGA LIDI, AKI ÉLT 68
ESZTEN-DÖT. MEGH - ALT 1913 ZEP. 18-1KÁN. A B.F.R.A.

(A boldog feltámadás reménye alatt)

De gyászos sírba, várja a Fel társadást Jézus Krisztus
ittal egyetlen gyermekünk István Jánoska akit el
ragadt a kölyöktelen halál, 7 esztendő korában.
Megh. 1911 Pünkösd nap - tyan. Háttérig gyásziójuk
Márton Szüleji

A régebbi fejfákon zárómondatként lehetett olvasni bibliai idézeteket. Így ilyet: Az Ur az én pásztorom. XXIII.zsolt. Mert megemésztetnek mint a füst az én napjaim. CII.zsolt. Én vagyok a feltámadás és az élet, aki én bennem hiszen, ha meghal is él, János ev. 11.25.

Verses feliratot nem találtam.

40. A fejfákra a feliratot korábban az 1930-40-es években Faggyas József ács véste fel, aki a fejfákat készítette. Mivel egyedüli ácsmester volt a faluban, majdnem minden fejfát ő készített. Nála rendelték meg. Ha valaki nem tudott fejfának való fát vinni, akkor nála mindig volt tartalékban több éves kiszáradt fejfának való s abból lehetett válogatni. Az elhalt családtagjával általában megbeszéltek, hogy milyen alakú, formájú legyen, csillag vagy szomorufüz kerüljön rá s mi legyen a szöveg. Ezt egy noteszba vagy kalendáriumba leírta tintaceruzával. Ha valaki nem tudott dönteni a szövegben, akkor a régebbi írásokat elővette s ajánlotta. De nem egy olyan is volt, aki rábizta a fejfa készítőre a szöveget, csak úgy a nevet, a halálozás idejét, a születés idejét adták meg és jegyezték fel.

41. Ha esetleg bibliai vagy zsoltár szöveg került a fejfára, azt az elhunyt családja előzőleg megbeszélte és már leírva vitték a fejfakészítőhöz. Arra a fejfakészítő sokszor nem ügyelt, hogy a szöveg hogyan fér el a fejfán. Ahogy éppen befejeződött egy sor, nem törődve elválasztási helyességgel, a következő betű már a másik sorba került. Ezért elég sok - helyesírási szempontból - hibás felirat került a fejfára. A betűk nagyságára csak magasság szempontjából ügyelt, hogy az egyes betűk milyen szélesek, milyen "vastagok", arra már nem. Hogy milyen magasak legyenek, azt úgy végezte, hogy ceruzával két vonást húzott és azok közé véste a betűket. Eléggé gyakori volt, hogy az S betűt fordítva vésték fel, úgy hogy azt esetleg Z-nek is lehetett volna olvasni, ha éppen szögletes lett volna a felső vagy az alsó része.
42. Faggyas József ács halála után a fejfákat Óh József asztalos készítette. Gyermekük más foglalkozást választottak, így fejfakészítő dinasztia nem alakult ki, korábbiról pedig nem tudok. Faggyas József 60 év körüli volt, amikor meghalt 1940 körül. Jelenleg Óh Józsefen kívül Putorek Ferenc készít fejfákat Kisbajomban.
43. Kapufélfákon nem alkalmaztak helyi fejfaformákhoz hasonló diszitményeket. Erre nem emlékszem és nem is hallottam róla, hogy ilyen lett volna.
44. Ha valaki betegeskedett és lesoványodott, azt szokták mondani róla, hogy nem sok van neki vissza, mert majdnem át lehet látni a fülén. Hamarosan eldobja a kanalat, hamarosan felteszik a Szent Mihály lovára. Tréfásan azt is emlegették, hogy hamarosan Szent Péterrel parolázik. Ezt mondták arra is, akinek "hamuszine", / szürke / volt. Ha hosszú ideig betegeskedett s ágyban fekvő volt s le akart szállni az ágyáról, ahogyan mondták, hogy "lekészül", akkor már hamarosan várni lehetett a bekövetkező halálát. Ha valaki többször elhalt szüleivel vagy hozzátartozóival álmodott és ezt elmondta, akkor arról beszéltek, hogy már "keresik, hívják s az illető hamarosan meghal."

De ezt mondták akkor is, ha álmában valakit a beteg fehér ruhában látott. Ugyancsak - sok volt a fiatalok között is a tbc-s beteg - azt mondták, ha valakit kosszorusan, menyasszonyi ruhában láttak álmukban, hogy várja az égi " vőlegény vagy menyasszony. " Aki fogfájással álmodott, az is halottat jelentett, de nem hozzátartozót.

Ha este vagy éjszaka kuvik / halálmadár / vijjogott a közelben, mondták, hogy hamarosan halott lesz. De ezt emlegették akkor is, ha kutyák hosszasan, szinte panaszos hangon vonyítottak. Akkor is halottat vártak, ha a harangozás befejeztével még kondult a harang. Ha egyet, akkor azt mondták, hogy nő, ha kettőt, akkor azt, hogy legközelebb férfi lesz a halott a faluban.

Amikor valaki meghalt, lefogták a szemét s míg ki nem hült, fém pénzt tettek a szempillájára, nehogy a szeme nyitva maradjon, mert akkor nem lesz nyugta a sírban, mert látja, hogy mi van fent a föld felett hozzátartozóival.

A halottat, amikor az meghalt, nem volt szabad mindjárt hangosan siratni. Azt mondták, hogy " visszasirják " s utána rettenetes szenvedés és kínlás után tud majd véglegesen meghalni. Ahol a halott feküdt, ott a tükröt ruhával letakarták, mert minden fényesség és csillogás zavarta volna a halottat örök álmában.

A virrasztásra nem volt szabad hajadonfővel menni. A nők fekete kendővel kötötték be a fejüket, a férfiak pedig a virrasztás ideje alatt fejükön tartották a kalapot, télen a báránybőr sapkát és azt egész idő alatt nem is tették le.

Amikor a halottat betették a koporsóba, mellé tették legkedvesebb használati tárgyait, így pipáját, dohányzacskóját, botját, kését, mert azt tartották, hogy azok a másvilágon is kellenek majd a halottnak s ha nem találja, akkor a lelke majd hazajár érte s ez háborgatja az itt maradt élőket. A nagyon vallásosnak, főleg az asszonynak koporsójába tették az énekes / zsoltáros / könyvét is.

A temetés alkalmával, amikor a jántor a gyermekekkel énekelni kezdett, illő volt hangosan, jajgatva sirni s kezdeni elsorolni az elhalt

jó tulajdonságait. Ebből néha nagyon fúrca szöveg, mosolygásra készítő alakult ki, ami a siró hozzátartozóknál nem tudatos, hanem spontán szövegrögtönzés volt. Ezt néha a siró többször is megismételte.

Amikor a pap elkezdte a beszédét, ismét illő volt hangosan sirni. Különösen akkor, amikor a prédikációban a halottat a hozzátartozóktól kezdte bucsuztatni.

Ez megismétlődött még akkor is, amikor a koporsót feltették a kocsira vagy a gyászkoocsira s vitték ki az udvarból a temetőbe. De így volt ez a sirba való leeresztéskor, a földelés megkezdésekor, a fejfa elhelyezésekor is.

Illő volt, hogy addig mindegyik hozzátartozó ott maradjon a sirnál, amíg azt teljesen el nem rendezték a sirások és a koszorukat is el nem helyezték a siron.

Arra nagyon ügyeltek, hogy hazafelé menet a temetőből, vissza ne tekintsenek a sir felé, mert akkor a halott lelke hét héten át minden éjjel hazajár s nem lesz nyugta a sirban.

Amikor a temetőből hazaérkeztek, már az udvaron egy székre ki volt téve egy kis teknő, benne víz, mellette szappan és törülköző. Mindenkinek meg kellett mosni a kezét vagy csak belemártani a vízbe, hogy " megtisztulva " mehessenek majd be a szobába, ahol már meg volt terítve, ahol a " tört " tartották.

A tőron ott kellett ülni a férjnek vagy a feleségnek. Bár ezek nem ettek semmit sem - ez illetlenség lett volna a nagy gyászban - de állandóan kínálgatni kellett a rokonokat, komákat, meghívottakat.

A temetést követő első vasárnap - főleg az asszonyoknak - tiszta feketében el kellett menni a templomba. Az is szokásban volt, hogy amikor esztendő végén, Szilveszterkor, tartott hálaadó istenitisztelet alkalmával felovasta a pap, hogy kik haltak meg, mindenkor nagy volt a sirás azoknál, akiknek abban az évben halt meg hozzátartozójuk.

Mindenszentekkor Kisbajomban a reformátusok is ki szoktak menni a temetőbe. De nemcsak virágot és koszorut vittek, hanem gyertyát is

égettek a siron. Ilyenkor többen összeálltak - férfiak és nők ve -
gyesen - s amig élt, Balogh Imre harangozó vezetésével halottas é -
nekeket is énekeltek. Ezeken a mindenszenteki temetői összejövetele -
ken sem a pap, sem a kántor nem szokott résztvenni.

Mindezek a szokások hosszú, azt lehet mondani, évszázadok alatt
alakultak ki. Ma már mind kevesebb és kevesebb maradt meg belőlük,
hogy élne is. A virrasztás teljesen elmaradt, hisz a halottat kivi -
szik a ravatalozóba, a temetőbe. Tort is csak az idősebbeknek tartá -
nak, főleg akkor, ha az volt a kívánsága. Legfeljebb a vidéki roko -
nokot hívják - hajtják be temetés után - egy kis falatozásra.

Nincs szükség gyászkozsira sem, hisz a ravatalozóból vagy az elől
van a temetés. Ma már a harangoztatás sem úgy van, mint régen, hogy
a jobbmódu emberek többet harangoztattak elhalt hozzátartozójukért,
azok meg tudták fizetni az egyháznak a harangoztatási díjat.

Fejfa sem készül, csak táblát vesznek, hogy utána megrendeljék
a " kőfejját ", mely ugyan nem márvány, hanem műkő s rajta mintegy
40 x 40 cm-es márványtábla. Ezen már csak név van, a születési év
és az elhalálozás éve. Legfeljebb még annyi, hogy : " Drága szüleink -
nek állították gyermekei." Ezen a márványtáblán már nincs csillag,
sem szomorufüz. Hanem alumíniumból készült kehely, a " gyónópohár ",
mely vagy arany vagy ezüst színre van festve. Ezt helyezik el a sir -
tábla mellé a műköre. Gyakori, hogy a házaspár kőfejjájára ugyancsak
kőből kifaragott vagy cementből kiöntött galambpárt helyeznek el.
A feliratot évente, vagy kétévenként feketére, ezüstre vagy aranyra
kifestik. Sokan keretet készíttetnek a sir körül, hogy le ne foly -
jon a föld, melybe virágot ültetnek s a kőfejfa vállán elhelyezett
virágtartóba tesznek élő virágot, de gyakori ma már a művirág is.
Aztán többen leöntetik a betonkeret közét betonnal, így már nem kell
a sirt kapálgatni, virágot ültetni s öntözgetni. Legfeljebb a fejfa
előtt van néhány tő virág.

Mindenszentekre mindenki kitisztítja a sir környékét, virágot
és koszorút visznek ki. Még a távolabbi hozzátartozók is megjönnek
ilyenkor.

Kisbajom után Kutason éltem 27 esztendeig. Itt már nem voltam kántor, így ritkábban jártam a temetőre. Legfeljebb akkor, ha valaki ismerős halt meg s kikisértük utolsó útjára. Mégis, amit hallottam, láttam, s tudok, azt most papírra vetettem.

Reformátusoknál a temetkezés módjában nem volt különbség a két község lakói között. Legfeljebb annyi, hogy mivel a kutasiak módosabbak voltak, sok mindent láttak a földbirtokosoknál és eltanulták tőlük, utánózták azokat, így "fényesebb" temetéseket rendeztek.

Kutason kettő, illetve a legújabbat, mely csatlakozik az előbbihez, három temetőről beszélhetünk. Kutason sem temetkeztek elkülönülten a különböző vallásfelekezetűek, hanem sorba, egymás mellé.

A régi, az ugynevezett őtemető, közvetlenül a falu északi részén van. Ide már nagyon régen, több mint 100 éve nem temetkeznek, csak a földbirtokosok, mert azoknak családi sírboltjuk volt, illetve ma is megvan. Legutóbb - néhány esztendeje - özv. Huszár Aladárnét temették ide. Ez a temető is körül volt árkolva, de lassan az árok betemetődött. Sok orgonafa van még ma is a temető környékén. Itt van eltemetve Papp László honvéd huszárszázados is, aki 1864-ben halt meg s ma is meglévő márvány síremlékére rávésve, hogy az 1848-49-es szabadságharc hős bajnokának. Majdnem mellette van eltemetve Vikár János ref. lelkész - 1891-ben halt meg - aki Vikár Béla népzenekutató hozzátartozója, egyesek szerint édesapja volt. Vikár János 1856-1866 között Hetesen lelkészkedett, s Vikár Béla 1859-ben született. Innen került Kutásra papnak és itt élt haláláig. Legalább is így beszéltek Kutason, mikor ott éltem.

A másik temető a falu keleti részén van Kutas-Nagybajom-i műút mentén. Ma már ide is csak azok temetkeznek, kiknek kriptájuk van, vagy elhált hozzátartozója.

Egyik temető sem volt egyházi kezelésben. A közvetlenül mellette lévő temetőt 1963-ban nyitották meg, ahol 1968-ban korszerű ravatalozót építettek s 1972 körül a vizet is bevezették, hogy a sírokat öntözni lehessen.

Az előbbi temető és a jelenlegi is beton oszlopokra erősített erős drótfonattal van bekerítve. Mindegyik temető földje homokos. Vízre nem emlékszem, hogy temetéskor lett volna a sírban.

Az előbb említett első két temetőben kelet-nyugat irányúak voltak a sírok, a jelenlegi temetőben pedig észak-déli tájolásúak úgy, hogy a koporsóban a halott feje délre van, itt vannak a fejfák, jóformán mind műköből készült.

Korábban a háztól temettek. Hogy megépült a ravatalozó, így ezután már innen temettek. Itt is az első egy-két halottnál nagy volt a család ellenállása, nem akarták a halottat kivinni, hogy ott legyen felravatalozva.

Már utaltam rá, hogy ebben a községben nagyobb hagyománya van a nagycsaládi temetkezésnek. Pl. 1975-ben elhunyt ifj. Pécz József még nagyapja által építtetett sírboltba lett eltemetve korábban elhalt szülei mellé. Ide kívánczok halála után ma még élő nénje, Bárány Jánosné sz. Pécz Erzsébet is. De sokakat - főleg házastársakat - egy - más mellé temették.

Az első temetőben még jól látható a vagyon szerinti differenciáltság, később ez már nincs meg. Ott még a nyugati dombosabb részre temetkeztek a jobb módúak. Az új temetőben is volt rá kísérlet, amit azonban a helyi tanács csírájában elfojtott s nem engedte, hanem csak a sorba való temetkezést. De az elhalt mellett közeli hozzátartozója részére a sírhelyet ma is meg lehet váltani.

A tanács kijelölt egy parcellát s " díszsírhelyként " adományozza. Jelenleg ketten vannak itt eltemetve. Bán Imre volt tsz elnök, a tanácsok megalakulásától kezdve haláláig tanácstag. Másik Rók László állami gazdasági főkönyvelő, a helyi Hazafias Népi front alelnöke.

Ebben az új temetőben kezdetben kijelöltek csecsemők, gyermekek részére egy temetkezési parcellát. Azonban a csecsemőhalandóság alacsony, így megszüntették. A régebbi temetőkben voltak gyermekek-csecsemők részére temetkezési parcellák.

Temetőn kívül - saját földjére - annak idején földbirtokos család temetkezett, akik nem reformátusok voltak.

Korábban rokonok, komák készítették el a sirgödröket, néha még ma is, de mind többen fogadott sirásokkal ásatják meg, mely a tanács által meghatározott hosszúságu, szélességü és mélységü.

A régebbi temetőkben található orgona, fagyal, szomorufüz. Gyümölcsfák nem voltak.

Korábban szekfüt, fátyolvirágot, sárga és fehér nárciszt ültettek a sírokra. Ma mindinkább árvácskát és rózsabokrokat.

Egy-két kereszt - 80-100 éves - van a temetőben.

A fejfáknál itt sem találkoztam nemek szerinti megkülönböztető jegyekkel.

A többi hasonló a Kisbajomban hallottakkal és irtakkal.

Kiss József

Kiss József

ny.ált.isk.igazgató.

P é c s .

Szamuely Tibor u. 1/b. I.6.

7633

Kedves Árpikám !

Ne vedd rossz néven, hogy csak most jutottam el odáig, hogy ígéremnek eleget tegyek. Végre sikerült legépelnem a temetővel kapcsolatos dolgot, melyet vagy két éve lesz, mikor elküldtem Jutkának. Azonban ez valahol elkallódott.

Most legépeltem három példányba. Ugy ahogy ígértem, egy legyen a Tied belőle, míg kettőt a Személyi lappal együtt add át Orsikának, s ezek legyenek pályázati példányok.

Örülnék, ha csak néhány sorban is irnál, ha megkaptad és átadtad, így én is nyugodtabb volnék, hogy nem volt hiábavaló a gépelés.

Különben most is baranyai falucsufolókat gyűjtök. Jónéhány már van, pl. a német községekről. Ezeket németül is leírom. Nem hiszem, hogy az idén lesz annyi, amennyi egy pályázathoz szükséges. Ezt Lantosné Dr. Imre Máriának meg is mondtam. Valami majd csak oda is készül, valószínű hasonló kérdőíves dolog, mint amelyet Kisbajomról és Nagybajomról a tavasszal adtam Orsikának.

A továbbiakban is jó munkát kívánok, várom leveledet. Mindenkit üdvözlök, Téged sokszor ölellek, csókollak:

Pécs, 1981 július 4.

Kedves Jóskám!

A beküldött pályázatokat elbírálását most összegzte a bizottság. Orsi küldi ki mindenkinek az eredményről szóló értesítést, s így abban küldöm én is e rövid köszönő leveletem. - Gratulálok a kérdőíve pályázati díjhoz! Érdemes volt az "elveszett" helyébe beküldenöd.

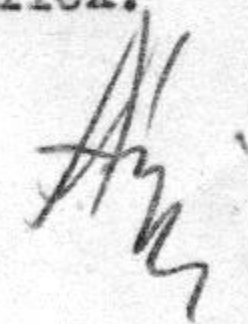
A bírálatomban kérdezettek inkább kettőnkre tartoznának oly értelemben, hogy mindenről légy szives külön is tájékoztatni a felvetett kérdéseim alapján, mivel minden legkisebb részlet is érdekel, és rád való hivatkozással, szeretné m felhasználni adataidat a következő tanulmányomhoz/A somogyi magyar temetkezési szokások néprajzi és régészeti vonatkozásai c./

Érthető, hogy a baranyaiaknak is kell valamit juttatni, s ezt különösen meg is érdemlik Mariék, Berciék. - Bár, a falu-és névcsúfolók engem is érdekelnek

Remélem, jól szolgál egészséged, és lankadatlanul dolgozol a tőled megszokott alaposággal?! - Az összeget postán utalva kapod meg.

Köszönöm szívesességedet, s jó munkát kívánva sok szeretettel ölellek:

Kaposvár, 1981. szept. 23.

Kiss József ny.ig.: A temetők helyzete a településrendszerben, a temetkezés módja a népesség szokás-rendszerében.

Központi kérdőíves válaszádról lévén szó, sokkal többet nemigen írhat a visszaemlékező; csupán néhány pontnál lehetett volna még utólagosan kutatást végezni. - Az egyes pontokra adott válaszok legtöbbször részletes és a hagyományoknak megfelelő. Különös érdeme a válaszadónak, hogy nem hagyta szó nélkül két olyan jeles névnek a megemlégtetését, mint Kacsóh Lajos és Vikár Ános. Ez utóbbi a híres néprajztudós, nyelvész, Vikár Bélának édes apja, aki lelkészként működött "utason" 1867-69-ig, majd 1882-ben ismét visszahívták őt lelkésznek, s még néhány évet dolgozott ott bekövetkezett haláláig/valószínűleg 1884-85-ig/. Sirja régi temető bejáratánál van apja és a dolgozat írója által is említett Papp László honvédszázados sirja között./csak a teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy az akkor még elemi iskolás Vikár Béla "utason fejezte be tanulmányait és kerül Pápára diáknak". Feltehetően igaz lehet, hogy a Kacsóh P. zeneszerző elődjéről van szó az említett temetőben.

A pályázathoz csatolt 3 fejfa rajz megfelelő, bár régebben többféle változatok is voltak egy-egy formatípuson belül, amelyek valószínűleg már kiveszőben voltak a pályázó ottani kántorkodása idején is, esetleg a régi öregek emlékezetéből ^{játékra} lehetne valamelyest rekonstruálni/. A rozettás-leveles és szomorúfüzfa díszítés mellett feltehetően kehely is előfordult régebben a fejfa "gombos", "vállas", vagy "csucsos" részénél. Érdemes lenne a régebbi öregektől/esetleg régi képekről, egyéb adatokból/ megtudni, hogy vajon a "gadar-padmalyos" sir csak a szülésben meghalt anya és gyermeke esetén volt-e meg, vagy egyáltalán nem volt a homokos talajviszonyok miatt, avagy már megszűnt annak idején? Ugyanez vonatkozik a fiatalok férfi, női sirjelek közti különbségekre is. Az egyszerű sírfeliratok jók. Az I. vil. háború után keletkezett sírköveken volt-e a biblikus hatású felírásokon kívül strófás szerkezetű irás; nem szokták-e a sírkövekbe beépíteni az elhunyt ovális-alakú fényképét, vagy a háborúban elhunytak sírkövén volt-e katonasapka, kard, vagy puska? - Tudnak-e arról, hogy valaha, ill. valaki siratót recitált volna/sirató-ének/; irtak-e halotti búcsúztatókat régi falusiak, vagy kántorok, rimfaragó istóriások? - A hirharanggal miként adták tudtára az alábbiakat: a pap elindult a halotti házhoz; kisgyermek, nő, vagy férfi halt meg = pl. kisharangozás 2 v. 3 verssel, nagyharangozás 2-3 verssel, vegyes stb.? - A gyász-évfordulót miként jelezték harangozással? stb.

Ind olyan kérdéssel, melyre érdemes lesz alaposabban rákérdezni, ill. visszaemlékezni a teljesség érdekében, Ugyanugy, mint amit a 44. pontban elkezdett válaszádról a kiváló kutató, Kiss József, nevezetesen a halotti temetkezési szokásokhoz tapadó hiedelmek sokaságának még részletesebb feltárásáról van szó/a visszatérő halotti lélek ellen való védekezés, a fé-

lősökkel megfogatták a halott lábujját; agonizálás idején letették-e a földre, vagy egyébre; az órát leállították-e stb. - Ezeket csak kiegészítő kérdésként javaslom. Egyébként így is jól tájékoztató irás. Együd Árp

Aljazás a fűzben 23 8974 Arp